

АРХІВИ

Володимир Пилипович

ПЕРШІ ВІДГУКИ НА УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД КАНТОВИХ «ПРОЛЕГОМЕН» ЗА РЕДАКЦІЄЮ ІВАНА МІРЧУКА

Відзначаючи трьохсотліття Канта, було би доречно згадати про перший переклад його твору українською мовою [Кант 1930]. Про цей переклад вже чимало написано, але, гадаю, професійній спільноті прислужиться запропонована нижче добірка перших відгуків, які ще ніколи не видавалися разом.

Першу інформацію про завершення праці над українським перекладом «Прологomen» Канта я знайшов у львівському щоденнику «Діло». Автором невеликої замітки «Переклади філософських творів на українську мову» був д-р Степан Годований [Годований 1931], абсолювент Українського вільного університету в Празі й один зі спів-авторів перекладу. Ось її повний зміст:

В «Ділі» з 11. ц. м. появилася новинка, в якій сказано, що в Білгороді [Белград – В. П.] вийшли сербо-хорватські переклади творів І. Канта. При цій нагоді зазначено, що український 40-мільоновий нарід не має переложеного ані одного твору Канта. Це справді велика шкода, бо лектура творів Канта є великою школою думання. Вагу цієї справи, мали перед очима проф. д-р Іван Мірчук і члени філософського семінаря українського університету в Празі. За почином проф. Мірчука піднялися члени семінаря великого діла: рішили перекласти на українську мову відомий твір Канта «Прологomena». В перекладних працях взяли участь такі члени філософського семінаря: д-р Кость Чехович, д-р Микола Гнатишак, д-р Пилип Деркач, Мирон Заклинський, д-р Микола Мелінішин і д-р Степан Годований. Праця тревала два роки: вислідом був старанний переклад згаданого твору Канта. Він ще в 1926 р. був готовий. Вже чотири роки минули, а накладця й досі проф. Мірчук не знайшов. Одиною перешкодою в перекладанні таких творів є брак видавців. Можеб і видавець знайшовся, але він боїться, що не буде кому читати і купувати. Переклад «Прологomen» лежить тепер у теці проф. Ів. Мірчука, який перебуває під цю пору в Берліні.

© В. Пилипович, 2024
Наукові редактори Віталій Терлецький і Олег Хома.

За тиждень у «Ділі» з'являється доповнення до замітки С. Годованого, авторства самого Івана Мірчука, під заголовком «“Прологомена” Канта в українській мові» [Мірчук 1931], а в ньому уточнення складу перекладачів та звістка про те, що львівське видавництво «Неділя» завершило друкування перекладу.

Поповнюючи новинку, подану д-ром Степаном Годованим в 11. числі «Діла» за рік 1931 з суботи 17. січня, хочу подати до загального відома, що український переклад «Прологоменів» Канта, викінчений ще в році 1925, знайшов щойно в минулому році накладця, що з ідеалізму для науки зважився на цей ризиковий крок. Видавництво «Неділя» покінчило вже друк цього твору Канта в українським перекладі, який появиться на книгарському ринку вже протягом найближчого місяця. Дальше мушу поповнити список співробітників, бо окрім поданих д-ром Годованим перекладчиків взяли в цьому ділі участь: д-р Деркачева, д-р Григоряк, д-р Роздольська і д-р Савяк. Рівночасно прошу всіх товаришів співробітників подати мені теперішні їх адреси, щоб я міг переслати їм готову вже книжку. Моя адреса: Berlin Steglitz, Altmarkstrasse 3a.

На вихід перекладу рецензіями відгукнулися Михайло Рудницький, відомий критик і літературознавець, постійний фейлетоніст «Діла», і Дмитро Чижевський. Текст Рудницького «Український переклад Канта», вийшов друком у червні 1931 р. у двох числах того ж «Діла». Рецензію Чижевського, що здається відповіддю на закиди Рудницького, надрукував львівський місячник католицької орієнтації «Дзвони». Мабуть, ці відгуки на вихід перекладу, були єдиними. Обидва тексти нижче повністю передруковуються зі збереженням їхнього правопису.

Михайло Рудницький¹

Український переклад Канта

Иммануель Кант: *Прологомена до кожної метафізики, яка зможе виступати як наука*. З історичним вступом та словником. Під редакцією проф. д-ра Івана Мірчука. Львів, 1931 [sic!]. Видання «Неділі» з допомогою Українського Університету в Празі та Українського Наукового Інституту в Берліні.

1. Спільними, але слабкими силами.

Не може бути двох гадок щодо того: чи повинні ми мати переклад Канта. Навіть коли 30-кілька літ тому Тимченко переклав фінську епопею «Калевалу», що й досі тиняється упірем по каталогах, ніхто не сказав тоді, що краще було би дати нам раніше «Дон-Кіхота» або повну, зразкову «Божеську Комедію».

Ще менше сумнівів повинно бути щодо факту, що не слід видавати переклад Канта, зроблений студентами на семінарійних вправах, ще й з метою дати ним підставу до дискусії над філософічною термінологією. Адже сам редактор цього перекладу стверджує, що в Канта «маємо до діла з такою повнотою, а при тім точністю та строгістю понять, виразів потрібних для висловлювання філософічних думок, як ні в одного філософа».

Можемо широ вірити запевненням, що цей переклад «є продуктом серйозної та довгої праці», що «деякі уступи, звороти, а навіть поодинокі слова були предметом широкої дискусії та докладних розглядів (!), заки перейшли вони своє остаточне оформлення». А проте ця праця Созифова.

¹ Див.: [Рудницький 1931a; 1931b].

Уявм собі, що професор із пієтизму для Гетого дає на своїм семінарі студентам із поетичним хистом переклад «Фавста». Вони можуть до спілки із ним передумувати слова та звороти в безконечність; якщо нема між ними справжнього великого поета – переклад лишиться хіба фільмольогічною вправою.

Виправити такий переклад значить, зробити його зовсім наново; показати, як самі терміни, хоча би найточніші та найвірніші вжиті, не передають провідної думки в усіх її нюансах, коли перекладчик не вміє перетворити вільно кожне речення, згідно з духом рідної мови.

Переклад «Прологомен»... (у тексті скрізь «Прологоменів»!) є тільки студентською, нелітературною спробою. Він повний москалізмів і польонізмів, які щодня викидаємо сотнями тут у «Ділі» із присланих нам дописів. Денебудь відчинимо книжку – мовні та граматичні помилки, наче комашня обсіла сторінку. Вже сам заголовок книжки має прикру помилку «могтимо виступати» замість «зможе».

Зараз на першій сторінці передмови находимо цитату з «Прологомен», яку можна навести як зразок перекладу:

«Пропоную не сам твір, а тільки Прологомена як плян і провідник розслідув, бо хоч я ще й тепер вдоволений зі самого твору, як іде про його зміст, порядок, спосіб викладу і старанність, з якою я кожне твердження точно розважував і перевірював, заки його написав, бо потрібно було цілих років, щоби мене заспокоїли не лише цілість, але часом і одинокі твердження відносно своїх джерел, але зате я не цілком вдоволений зі свого викладу в деяких частинах елементарної науки, як нпр. з дедукції розсудкових понять, або з паральогізмів чистого розуму, тому що якась розтяглість в цих частинах шкодить ясності, – а тому на їх місце можна положити за основу досліджування те, що тут відносно цих частин кажуть Прологомена».

Можливо, що є в нас такі рабіни, які це зрозуміють. Коли ні, скажуть, що це вина Канта. Кант пише реченнями, що тягнуться, мов макарони. Та чи справді з пієтизму для нього або для вірної передачі його думок мусимо зберігати таку страшну складню? Чи текст утратить щонебудь, коли перекладемо його простіше:

«Пропоную оці Прологомена як плян і провідну нитку досліду, а не сам твір, з ось яких причин: щодо змісту твору, ходу його думок, способу викладу та дбайливості, з якою я важив і перевірював кожне твердження, то я вдоволений твором ще й нині; правда, що треба було літ, заки він задовольнив мене як цілість і в поодиноких твердженнях у звязку з джерелами до них; а проте я ніколи не був зовсім вдоволений своїм викладом у деяких частинах теорії про елементи, як нпр. дедукцією розсудкових понять або паральогізмами чистого розуму, бо вони були подекуди занадто розтяжні й цим порушували ясність викладу. Ось чому за підставу досліду можна замість них, взяти те, що про дотичні розділи кажуть Прологомена».

Перекладаємо від руки, без спеціальної дбайливості, так само, як магістратський комунікат про знижку цін на печиво. Не сумніваємося, що й наша мова всилі зберігати прозорість при найдовших реченнях, але жертвувати ясністю для даремного наслідування Кантівської складні, зовсім нам чужої – нема ніякої потреби. Коли в Канті залишилося щось із середньовіччя, то саме його стиль. Можна подивляти цей стиль так само, як мережку все нових і нових побічних речень у контрактах, а проте не можна лізти в його гушавину без риска затратити провідну думку тексту.

2. Термінологія, стиль і мова.

У передмові до українського перекладу читаємо, що він має «виповнити по часті прірву ... філософічної термінології» і на його кінці знаходимо «словник головніших філософічних термінів, яких вживає Кант у Пролегоменах». Є тих термінів усіх 83; із цього 43 – чужі, грецькі та латинські, такі як абсолютний, антиномія, аксіома, дедукція, діалектика. Із решти сорока – більшість увійшла в буденну та літературну форму, так, що суперечатись за їх влучність нині зайве. Це такі слова, як: буття, існування, досвід, думання, загальний, конечність, певність, пізнання, поняття, правила, природа, причина, світ, свобода, час, явище.

Лишається до дискусії мінімально мало.

Із них «злуда» – польонізм, маємо на це власний термін «омана»; замість «здоровий розсудок» (*gesunder Menschenverstand*) – краще може було би вживати термін прийнятий загально: «здоровий розум»; «метод» москалізм, у нас «метода»; термін «нагляд» на *Anschauung* видається нам зовсім невдатним; «нагляд» не має в собі ні натяку на «перцепцію» – сприймання ні на «інтуїцію» на два поняття, якими доводиться часто передавати Кантівську *Anschauung*; «нагляд» в'яжемо в своїй уяві мимохіть із «наглядати», а це саме протилежне до процесу, який є радше «огляданням». Краще може було би «спогляд», але такі живцем ковані слова є тільки тоді без закиду, коли почувши їх уперше, розуміємо їхній зміст.

Ось і всі слова зі словничка, доданого до «Пролегомен». Зате нема цілої низки термінів уживаних у перекладі, які повинні би стати предметом дискусії. Переклад уживає постійно польонізму «представляти» в знач. «уявляти собі», а *Vorstellung* називає «зображення» замість «уявлення». «Зображення» треба би зберігти на поняття дії, коли відтворюємо щось рисунком, а не змальовуємо. *Widerspruch*, перекладений за російською мовою «протирічність» зам. суперечність; *Wirkung* чомусь «ефект» зам. наслідок; зам. «залежність» находимо рос. – залежимість.

Ясно, що часописний фейлетон – не місце для дискусії над філософічною термінологією. Вибрані приклади тільки зразки на доказ, що таку дискусію треба би починати попросту від пересіяння москалізмів і польонізмів. Такі форми як «визначаючі (!) основи»; «сприяючі докази» або фрази «це цілковито вистарчаючо доказано», не виходять поза студентські гріхи. Цих гріхів довга низка: «Статися» у значінні «стати», «ходить про...» зам. «річ про...», «одначе мимо того...», «через одинацять років», «більше, чим», «несчислимі річі», «непростимого», «впро-чім», «прямо», «блуд», «всього», «него», «мимо цього», «знова», «міжтим», «введення» (вступ!), «наразі» (покищо), «узгляднювати», «понимання», «поповнює його уступами...», «зіставлення», «противний» (протилежний), «згідно», «являється (!) замінним це, що...» і фрази в роді такої «міг знайти для себе успіх», «будемо (!) могли (!) мати (!) перегляд» тощо.

Крім цього скрізь вічний галицький гріх – переплутані «цей», «ця», «це», зам. «той», «та», «те» там, де вони є відносними заіменниками а не указовими, отже: «ця рецепція, котрої...», «цю основу, з якої...».

Ще гірше стоїть справа зі стилем. У філософічній творі першорядну роллю грають дві дуже незамітні частини мови: приіменники та злучники. Саме вони висловлюють нюянси думки: аргументації, протиставлень, заперечень, переходів від преміс до висновків. А саме приіменники в перекладі «Пролегомен» стоять на місцях зовсім незгідних із духом нашої мови, на німецький, російський або польський лад: «вони мусять отже...», «чи одначе...», «якщо одначе...», «обективна важність та конечна загальна важність є отже...».

Ось зразок фрази:

«Оцей думачий центр (душу) як кінцевий підмет думання, що самий не дається (!) вже дальше зобразити (?) як присудок якоїсь іншої річі, можемо впрочім (!) назвати також субстанцією, одначе мимо того (!) лишається це поняття цілковито порожнім і без яких небудь наслідків, якщо не дається (?) на (?) ньому вказати постійности як того чинника, який поняттю субстанції в досвіді надає значіння».

Тут же бачимо, що в перекладі вживані неукраїнські неособові форми «не дасться», що зовсім затемнюють текст там, де треба би ясно означити підмет, но, і переплутані ріжні правописи.

Правопис у книжці зовсім химерний; є в перекладі навіть такі страховища, як «диссертація» і «найтящий»...

Одним словом на всьому перекладі почуваємо препоганий вплив російського та польського тексту, що лежали перед очима перекладчиків і що накиннули їм чужу конструкцію та чужі вислови, замість остерігати їх перед ними. Як довго маємо перед очима німецький текст і переходимо до нього очима від українського – розуміємо; коли лишаємось із самим українським – біда. Що значить нпр. «міжтим» (писане раз разом, раз окремо)? – те саме, що російське «между тем» чи щось інше?

Переклад «Прологомен» попереджений довгим «історичним вступом». Він зроблений чисто формально – займається історією самого тексту, а не тикає навіть самого питання: чи проблеми, яким присвячені «Прологомена» це вічно актуальні, які вони нині, в якому вони відношенні до сучасних ідей про самостійність метафізики як науки, – чи може «Прологомена» це тільки археологічний матеріал.

Закиди щодо самого перекладу може кривдять деяких учасників цієї збірної праці; не всі вони пишуть однаково. Редактор не міг звести до спільного знаменника їхньої мови та правопису, бо сам робить прикрі помилки. Неприємно вражає авторекляма у вступі, що «наш переклад може *ceteris paribus* сміло витримати порівняння з польським чи навіть чеським».

Дивно виглядає на виданню фірма популярного тижневика «Неділя» до спілки з Українським Університетом у Празі та Укр. Наук. Інститутом у Берліні. Популярний тижневик може видавати які хоче переклади для якихнебудь читачів, але дві високі наукові установи, що дають свою матеріальну допомогу для культурного діла повинні би подбати, щоби воно було гідне їхньої поваги. Має нпр. праський університет у Празі знавця мови д-ра В. Сімоновича² і йому треба би дати такий переклад до перегляду, щоби наша молодь не засмічувала своєї мови поганими прикладами, скріпленими фірмою подвійного авторитету – двох наукових установ.

Дм. Чижевський³

Иммануель Кант: *Прологомена до кожної метафізики, яка зможе виступати як наука*. З історичним вступом та словником. Під ред. проф. Д-ра І. Мірчука. Львів. Вид. «Неділі» з допомогою Укр. Університету в Празі, та Укр. Наукового Інст. в Берліні. 1930. Стор. XX + 132.

Вихід одного з головних творів Канта в українському перекладі є безумовно святом української культури. Досі із філософічних клясиків можна було в українській мові зазнайомитись лиш з Плятоном, та й то не з головними його речами. Нове видання робить приступним для українського читача «Прологомена», які є хоч і не основоположним, а лише популярним твором Канта, та в кожному разі дають образ головних тенденцій системи великого німецького філософа. Заслуга ініціатора та редактора перекладу, проф. І. Мірчука і перекладчиків – студентів Укр. Університету в Празі в тім, що вони перевели нелегку працю перекладу книги, не маючи за собою майже ніякої традиції філософічного перекладу: перекладчикам і редакторові довелося вироблювати власними зусиллями термінологію, та навіть і самий «стиль» філософічного перекладу та ще такого нелегкого автора, яким є Кант. До перекладу доданий вступ, в якому проф. Мірчук інформує про історію тексту «Прологомен», та про ті питання, які були в літературі предмету висунені в звязку з деякими місцями цієї книги. Др. К. Чехович склав показник термінів Канта, в якому словами самого Канта дані пояснення до основних термінів, які

² Тут друкарська помилка, ідеться про Василя Сімовича.

³ [Чижевський 1931b].

зустрічаємо в «Пролегоменах». Все це робить книжку дуже придатною до читання і студіювання. Добрий друк, гарний папір, роблять її приємною для усякого прихильника української книжки.

Ми не хочемо ніяк зменшувати значіння цієї гарної публікації, коли робимо тут декілька зауваг що до мови, перекладу та до деяких термінів. Мова перекладу не дивлячись на те, що робили його аж десятеро співробітників є досить однотайна; може це пояснюється тим, що усі учасники праці родом з Західної України. Але ця однотайність мови причинюється, на жаль, також до того, що переклад місцями є досить важкий для читання наддніпрянському українцеві. Зустрічаємо слова та вирази, яких наддніпрянець не розуміє або, які його дуже вразять. Про це, доводиться тимбільше жалкувати, що за останнє десятиліття українська наукова мова досягла вже певної однотайності і в багатьох наукових виданнях ми взагалі не помічаємо, чи походять їх автори з Західної, чи Східної України. От кілька прикладів, слів та висловів, що занадто вже відбігають від сучасної літературної мови (ці приклади я не вишукував, а узяв з цілком випадкових сторінок книжки): стор. 7 – «треба цього вистерігатись», «не хапатись оцієї дошки рятунку» («хапатись» за що, «рятунок»), «запускався у спекуляції», «не освідомив собі» (може це друкарська помилка замість «усвідомив»), стор. 24 – «горжественно» («урочисто»), «завішую», «підходять», стор. 93 – «робім», «в заисимости» («в залежності»), «неможливо нам остати» («залишитися»), «оставби», «лиш», «наоколо» і т. д. Також і в правописі – як бачимо вже і в кількох наведених прикладах – в синтаксисі й інтерпункції зустрінемо чимало речей для наддніпрянця незвичайних і незрозумілих. Іноді зустрічаємо подвійність в термінах (як от «суд» та «осуд»).

Взагалі конструкція речень є декуди дуже важка. Зясовується це почасти тим, що перекладачі занадто близько трималися к о н с т р у к ц і ї німецьких речень. Як бачимо з передмови, перекладачем був відомий дуже гарний (як це визнає і редактор перекладу в своїм ввіді) переклад Вол. Соловйова. Цей переклад є близький до оригіналу та читається з великою легкістю. Одним із засобів, що їх ужив для полешення тексту Канта В. Соловйов було розбивання окремих німецьких речень на два, а то й три речення. Чому перекладачі не скористали з цієї ж методи і при українським перекладі? Переклад Соловйова показав, що ця метода ще ніяк не псує та не змінює сенсу!

Як ми згадали, перекладачам довелося побільшати самим витворювати термінологію. Назгал ця термінологія є влучна. Окремі вислови заслуговують на велике признание, як от «нагляд», «наглядність», «наглядати» для «*Auschaunung*», «*Auschaulichkeit*», «*anschauen*»⁴ і т. і. Влучне і вживання слова «явище» замість «зявище». Але для деяких термінів я пропонував би зміни. «*Ding an sich*» перекладено «річ сама в собі». Чи не ліпше було б: «річ сама по собі»? «*Notwendigkeit*» автори перекладу передають словом «конечність»; мені здається, що це слово має сенс певної в н у т р і ш н ь о ї примусовості, в той час, як у Канта маємо, поскільки йде мова про «*Notwendigkeit*» в природі, про з о в н і ш н і ї примус, а для цього ліпше надається слово «необхідність». Чому б не використати в тім випадку багатство української мови і ввести обидва слова: і «необхідність» і «конечність», одріжнивши їх функції: слово «необхідність» вживати для примусовості зовнішньої, фізичної, природньої; а слово «конечність» – на означення примусовості внутрішньої, логічної? Розуміється, в перекладі Канта ця диференціація значіння не могла б мати місця. Не перекладав би я і «*Schein*», як «злуда»; проти цього говорить і вжиток цього слова в естетиці («Критиці здібности судити») Канта. Слово «видимість», яке дехто вживав, є очевидно русизмом! Від слова «здаватися» (= *scheinen*) навряд чи можна утворити відповідний іменник. Добре слово «омана» (= ілюзія). До речі, в російській поезії термін *Schein* кантівської та романтичної естетики колись віддавали словом «обман» («нас вышшающий обман» у Пушкіна і т. д.). Вже просто блудним є передача слова «*Existenz*» через «буття» та «існування» (див. словник), – «буття» (*Sein, esse*) і «існування» (*existentia*) одріжняв як Кант сам, так і уся філософська традиція ще від Плятона, та і філософія післякантівська. Досить згадати, яке велике значіння ця різниця грає напр. у Плятона або у Спінози! Не погодився б я із терміном «важність» (нім. *Geltung* або *Gültigkeit*); що правда і термін «значність»,

⁴ В усіх трьох німецьких словах помилки, має бути: *Anschauung, Anschaulichkeit, anschauen*.

якого я вживаю у своїх працях не вдовольє мене цілком. Та ці усі питання, розуміється можна буде з'ясувати лише шляхом систематичної праці над українською термінологією. Якраз переклад «Пролег.» є чималим вкладом в неї.

Переклад «Пролегомен» «пробиває лід», є першим початком. Будемо надіятись, що в не так вже далекому часі можна буде в українській мові читати хоч би дещо і з Платона, і з Аристотеля, і з Пльотина, і з Томи Аквінського, і з Ляйбніца, і з Гегеля, бо можливість читання філософічних класиків в рідній мові є передумовою усякої ширшої філософічної культури!*

* Згадаємо, що і перший російський переклад Канта («Основоположення метафізики етичних звичаїв») зробив україн[е]ць Я. Рубан і вийшов він друком на Україні (Миколаїв, 1803 р.).

* * *

Гадаю, що для зручності дослідників спадщини Івана Мірчука, а також для всіх, хто досліджує українську філософську термінологію в її історичному розвитку, доречно було б перевидати переклад *Пролегомен* у формі факсиміле [Кант 1930]. Або ще краще – надати відкритий доступ до оцифрованого львівського видання 1930 р. Мюнхенське друге видання з 2004 р. під редакцією Миколи Шафовала з мовною редактурою Віктора Коптілова, Романа Яремка і Юрія Захарова закриває таку можливість [Кант 2004]. Чомусь сам Шафовал у післяслові вважає, що «було б недоречним перевидавати переклад у первісній редакції. Таке видання було б цінним для вузького кола мовознавців» [ibid.: 313]. Але чи напевно тільки для мовознавців? І як тут посилатися на Мірчука будь-якому дослідникові, коли термінологія і спосіб вислову є доволі різні в оригіналі перекладу й у його перевиданні?

Яким важливим для Мірчука було питання української філософської термінології, свідчать теми деяких його викладів в УВУ. Зокрема, у літньому семестрі 1931 р. темою занять було *Читання та аналіз українського перекладу Пролегоменів Канта* (2 год. тижн.)⁵, у зимовому семестрі 1931/32 р. – *Вправи з обсягу української філософічної термінології на підставі лектури Пролегоменів Канта* (2 год. тижн.)⁶, у літньому семестрі 1932 р. – *Українська філософічна термінологія. Вправи* (2 год. тижн.)⁷.

* * *

У передмові до перекладу «Пролегомен» Мірчук подав повний список імен і прізвищ 10 авторів перекладу та нумерацію сторінок у книзі з перекладом конкретного автора. Ось імена студентів-перекладачів: Кость Чехович, Стефан Годованій, Мирон Заклинський, Марія Роздольська, Микола Мелінішин, Марія Деркач, Пилип Деркач, Микола Гнатишак, Петро Савяк, Семен Григоряк. Ці люди, здебільше галичани (С. Григоряк буковинець), політичні емігранти, учасники визвольних змагань ЗУНР, знаходили в тодішній Чехословаччині не тільки захисток але й можливість здобувати вищу освіту. Студенти УВУ з Польщі студіювали паралельно й у Карловому університеті, а це тому, що польський уряд не визнавав дипломів українського університету. Більшість з них повернеться в Галичину й тут включиться в українське культурно-наукове життя, а подружжя Деркачів навіть і в радянську добу. Особливе місце в українській культурі 30-х рр. займуть двоє з числа учнів І. Мірчука: Константин Чехович та Микола Гнатишак.

⁵ [УВУ 1931: 124].

⁶ [УВУ 1942a: 14].

⁷ [УВУ 1942b: 18].

Константин Чехович народився 21 травня 1896 р. в селі Хирина Перемишльського повіту в сім'ї священника. 1914 року закінчив українську гімназію в Перемишлі й вступив до львівського університету. У листопаді 1918 р. став хорунжим Української Галицької Армії. Після невдачі визвольних змагань і окупації Польщею Галичини, подався на еміграцію до Чехословаччини. У Празі в Карловому університеті студіював філософію та слов'янську філологію, паралельно студіював в Українському вільному університеті. Після закінчення університету в Празі Чеховича запрошено до Українського наукового інституту в Берліні на посаду асистента проф. Мірчука. Працював там з 1926 по 1929 р. В Інституті захистив докторську дисертацію про Олександра Потебню, яку видав друком у 1931 р. варшавський Український науковий інститут. Того самого року Чехович переїхав з Берліна до Львова, де отримав посаду викладача церковнослов'янської мови в Богословській академії. У Львові Чехович заснував перший український славістичний часопис «Слово», активно виступав у католицькій пресі як літературний критик. У 1939 р. надрукував одну з більших своїх праць, присвячену християнському націоналізмові [Чехович 1939]. Влітку 1945 р. його заарештовують і в 1946 засуджують на 10 років заслання. У 1956 р. йому вдається виїхати до Польщі до міста Тчева, де жила його дружина. Чехович помер там 6 лютого 1987 р. Науковий доробок Чеховича зібрали Мар'яна Комариця і Олег Петрук у книзі «Християнський націоналізм» [Чехович 2019].

Проживаючи в Берліні, Чехович як асистент І. Мірчука, мабуть, за його рекомендацією, опублікував у вроцлавському періодичному виданні «Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven» 10 оглядів українських видань того часу. Філософії стосуються оці три: [Čechovuč 1928] (ідеться про статтю [Мірчук 1926]), [Čechovuč 1930] (ідеться про статтю [Мірчук 1929]⁸) і [Čechovuč 1931]⁹.

Микола Гнатишак народився 5 грудня 1902 р. в Перемишлі в сім'ї вчителя місцевої української гімназії. Гімназію закінчив у Станіславі (Івано-Франківськ). У 1918 р. вступив до лав Української Галицької Армії, з якою перейшов за Збруч. У 1921 втік з Радянської України до Праги, де студіював у Карловому університеті й паралельно в Українському вільному університеті. Навчання закінчив у 1927 р. й тоді переїхав до Берліна на посаду асистента Українського наукового інституту. В Інституті захищає докторат з українського пресознавства. У 1931 р. переїжджає до Львова на посаду вчителя української мови в Малій духовній семінарії. Активно виступає з критичними

⁸ Чехович дозволив собі зробити мале зауваження на адресу автора: «Використовуючи досить багату літературу, – дарма що серед неї ми не знаходимо дуже повчальні критичні зауваги А. Потебні про Толстого (Voprosy teorii i psichologii tvorcestva V. S. 263 ff.)» [Čechovuč 1930: 344]. Ідеться про працю [Потебня 1914]. І далі: «За всієї чіткості викладу ще не зовсім зрозуміло, чи всі ці відмінності та протилежності в поглядах двох мислителів варто вважати типовими для *двох* тут розглянутих націй. Деякі цитати із творів російського автора, наведені на свідчення “національно-російського характеру всієї особистості Толстого” (с. 25), втрачають силу своєї аргументації» [Čechovuč 1930: 345].

⁹ Розповідаючи німецькому читачеві про появу українського перекладу, Чехович зауважує, що виник він «уже кілька років тому під час філософського семінару проф. д-ра І. Мірчука в Українському університеті» в Празі як «колективна праця». «Порівняно з іншими слов'янськими перекладами того самого твору український переклад вирізняється чітким відтворенням оригіналу, оскільки українські перекладачі під час своєї праці уже послуговувалися кількома іншими слов'янськими перекладами і намагалися уникнути всі їхні слабкості та вади. Їм стало снаги, щоб подолати всі труднощі передання глибокого ходу думок та незграбного способу вираження Канта і представити українському читачеві фундаментальний філософський твір у загалом зрозумілому національному вбранні» [Čechovuč 1931].

текстами про українську літературу й театр. Перед приходом Червоної армії до Львова у вересні 1939 р. виїжджає з дружиною німкеню до Праги. У 1940 р. його запрошують до Віденського університету на посаду лектора української мови, але завадила цьому важка хвороба. Гнатишак помер 8 листопада 1940 р. в місті Лібштадт в Німеччині й там похований. Через рік після смерті вийшла друком його найважливіша праця *Історія української літератури* (у Празі).

Гнатишак цікавився також питаннями історії української філософії, чого виявом стала низка його оглядів і заміток про видавничі новинки. Публікував їх у празькому німецькомовному щоденнику «Prager Presse», під криптонімами *mh.* та *m.h.* Тут подаю їх список: [Hnatyshak 1926¹⁰; 1928¹¹; 1929a¹²; 1929b¹³; 1930¹⁴; 1931¹⁵; 1934¹⁶].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Багалій, Д. (1926). *Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода*. Харків: Держвидав України.
- Годований, Ст. (1931, 17 січня). Переклади філософічних творів на українську мову. *Діло*, (11), 5. <https://libraria.ua/issues/192?StartDate=1931-01-17>
- Кант, І. (1930). *Прологомена до кожної майбутньої метафізики, яка зможе виступати як наука*. (І. Мірчук, Ред. пер.). Львів: Неділя.
- Кант, І. (2004). *Прологомени до кожної майбутньої метафізики, яка зможе виступати як наука*. (Іван Мірчук & М. Шафовал, Ред.). Мюнхен: УВУ. <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/kant-i-prolegomeny-do-kozhnoyi-majbutnoyi-metafizyky-yaka-zmozhe-vystupaty-yak-nauka/>
- Ковалівський, А. (1929). Нові дані про двійника Г. Сковороди в Лозанні Даниїла Майнгарда та його сім'ю. *Україна*, 36, 38-39.
- Мірчук, І. (1926). Г. С. Сковорода. Замітки до історії української культури. In *Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі* (Т. I, сс. 21-37). Прага: УІФТ. <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/12070-pratsi-ukrayinskogo-istorichno-filologichnogo-tovaristva-v-prazi-t-1/>
- Мірчук, І. (1931, 24 січня). «Прологомена» Канта в українській мові. *Діло*, (16), 5. <https://libraria.ua/issues/192?StartDate=1931-01-24>
- Потебня, А. А. (1914). Черновые заметки о Л. Н. Толстом и Достоевском. *Вопросы теории и психологии творчества*, 5, 263-292.
- Рудницький, М. (1931a, 13 червня). Український переклад Канта, *Діло*, (129), 3. <https://libraria.ua/issues/192?StartDate=1931-06-13>
- Рудницький, М. (1931b, 14 червня). Український переклад Канта, *Діло*, (130), 3-4. <https://libraria.ua/issues/192?StartDate=1931-06-14>
- УВУ. (1931). Програма викладів в академічному році 1930-1931. In *Український Вільний Університет в Празі, в роках 1926-1931* (сс. 119-129). Прага: УВУ. <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/ukrayinskyj-vilnyj-universytet-v-prazi-v-rokah-1926-1931/>

¹⁰ Про книжку [Багалій 1926].

¹¹ Про книжку [Oljančyn 1928].

¹² Огляд тому II *Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes* та надрукованої в ньому статті [Mірчук 1929].

¹³ Огляд статті [Чижевський 1929].

¹⁴ Огляд статті [Ковалівський 1929].

¹⁵ Огляд книги [Чижевський 1931a].

¹⁶ Огляд книги [Чижевський 1934].

- УВУ. (1942a). Програма викладів УВУ в зимовім півроці 1931-32. In *Науковий збірник Українського Вільного Університету в Празі* (Том III, сс. 14-18). Прага: УВУ. <https://diasporiana.org.ua/periodika/5649-naukoviy-zbirnik-ukrayinskogo-vilnogo-universitetu-v-prazi-1942-t-3/>
- УВУ. (1942b). Програма викладів у літнім півроці 1932. In *Науковий збірник Українського Вільного Університету в Празі* (Том III, сс. 18-21). Прага: УВУ. <https://diasporiana.org.ua/periodika/5649-naukoviy-zbirnik-ukrayinskogo-vilnogo-universitetu-v-prazi-1942-t-3/>
- Чехович, К. (1939). *Гене́за і суть націоналізму. Християнський націоналізм*. Львів: Бібліотека "Обнови".
- Чехович, К. (2019). *Християнський націоналізм*. (О. Петрук & М. Комариця, Упоряд.). Львів: Піраміда.
- Чижевський, Д. (1929). Сковорода и немецкая мистика. *Научные труды Русского Народного Университета в Праге*, 2, 283-301.
- Чижевський, Д. (1931a). *Нариси з історії філософії на Україні*. Прага: УГВФ.
- Чижевський, Д. (1931b, червень). Іммануель Кант: Пролегомена до кожної метафізики... *Дзвони*, 221-224.
- Чижевський, Д. (1934). *Філософія Г. С. Сковороди*. Варшава: Український Науковий Інститут.
- Čechovýč, K. (1928). Ivan Mirčuk: H. S. Skovoroda. Zamitky do istoriji ukrajinskoj kultury (H. S. Skovoroda. Bemerkungen zur Geschichte der ukrainischen Kultur). - *Praci Ukrajinskoho istoryčno-filologičnoho Tovarystva v Prazi*, T. I. Prag 1926. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, 4(1), 139. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/683088>
- Čechovýč, K. (1930). Prof. Dr. J. Mirčuk: Tolstoj und Skovoroda, zwei nationale Typen. (Eine geistesgeschichtliche Parallele.) Sonderabdruck aus „Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes. Berlin, II. Bd., 1929, S. 24-51. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, 6(2-3), 344-345. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/683102>
- Čechovýč, K. (1931). Immanuel Kant: Prolegomena do kažnoji majbutňoji metafizyky, jaka mohtyme vystupaty jak nauka. Lemberg 1930. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, 7(3), 313. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/683110>
- Hnatyshak, M. (1926, November 3). Skovoroda, der ukrainische Wanderphilosoph. *Prager Presse*, (304), 6. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:cafedb44-199c-4359-baa2-e7cd0be059af?page=uuid:15559049-dbf8-11e6-9f7f-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1928, November 9). Hryhorij Skovoroda. *Prager Presse*, (312), 7. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:a5b78db5-f033-40ac-9fd2-c5456700eda2?page=uuid:3d5d5ea2-dc8c-11e6-991f-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1929a, November 13). Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin. Band II. Berlin und Leipzig 1929. *Prager Presse*, (308), 6. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:d67f218b-86b0-426e-a03b-df4a7973fd5a?page=uuid:2a694310-15fd-11e7-a122-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1929b, December 28). Germanoslavica. *Prager Presse*, (351), 6. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:d6ed1f6c-efde-4730-b1a5-37499c96deb8?page=uuid:306c753b-dc74-11e6-bb8b-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1930, January 28). Ein Doppelgänger Skovorodas. *Prager Presse*, (21), 8. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:a19e33d9-527c-4741-9266-a99b5192a9f4?page=uuid:0ba139c0-15ec-11e7-a64f-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1931, Mai 29). Die Philosophie in der Ukraine. *Prager Presse*, (147), 8. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:bbd96cf6-926d-4ac5-bad7-6ba8ae7f3f4c?page=uuid:21e9327d-15ee-11e7-a3a7-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1934, September 1). Die Philosophie H. S. Skovorodas. *Prager Presse*, (238), 6. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:aaa9878e-6659-44a6-8bd7-f635662b8b9f?page=uuid:04582b00-6a91-11e9-9aa6-001b63bd97ba>

- Mirčuk, J. (1929). Tolstoj und Skovoroda, zwei nationale Typen. (Eine geistesgeschichtliche Parallele). *Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes*, 2, 24-51. <https://diasporiana.org.ua/periodika/abhandlungen-des-ukrainischen-wissenschaftlichen-institutes-in-berlin-1929-b-2/> <https://doi.org/10.1515/9783112676745-002>
- Oljančyn, D. (1928). *Hryhorij Skovoroda, 1722-1794. Der ukrainische Philosoph des XVIII. Jahrh. und seine geistig-kulturelle Umwelt*. Berlin: Ost-Europa-verlag.

Одержано 14.12.2023

REFERENCES

- Bagaliy, D. (1926). *Ukrainian traveling philosopher Gr. Sav. Skovoroda*. [In Ukrainian]. Kharkiv: Derzhvydav.
- Čechovyč, K. (1928). Ivan Mirčuk: H. S. Skovoroda. Zamitky do istoriji ukrajinskoji kultury (H. S. Skovoroda. Bemerkungen zur Geschichte der ukrainischen Kultur). - *Praci Ukrajinskoho istorično-filologičnoho Tovarystva v Prazi*, T. I. Prag 1926. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, 4(1), 139. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/683088>
- Čechovyč, K. (1930). Prof. Dr. J. Mirčuk: Tolstoj und Skovoroda, zwei nationale Typen. (Eine geistesgeschichtliche Parallele.) Sonderabdruck aus „Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes. Berlin, II. Bd., 1929, S. 24-51. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, 6(2-3), 344-345. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/683102>
- Čechovyč, K. (1931). Immanuel Kant: Prolegomena do kažnoji majbutňoji metafizyky, jaka mohtyme vystupaty jak nauka. Lemberg 1930. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, 7(3), 313. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/683110>
- Čechovyč, K. (1939). *The genesis and essence of nationalism. Christian nationalism*. [In Ukrainian]. Lviv: Biblioteka Obnovy.
- Čechovyč, K. (2019). *Christian nationalism*. (O. Petruk & M. Komaritsa, Ed.). [In Ukrainian]. Lviv: Piramida.
- Chyzhevsky, D. (1929). Skovoroda and German mysticism. [In Russian]. *Scientific works of the Russian National University in Prague*, 2, 283-301.
- Chyzhevsky, D. (1931a). *Essays on the history of philosophy in Ukraine*. [In Ukrainian]. Prague: UGVF.
- Chyzhevsky, D. (1931b, June). Immanuel Kant: Prolegomena to every metaphysics... [In Ukrainian]. *Dzvony*, 221-224.
- Chyzhevsky, D. (1934). *Philosophy of H. S. Skovoroda*. [In Ukrainian]. Warsaw: Ukrainian Scientific Institute.
- Hnatyshak, M. (1926, November 3). Skovoroda, der ukrainische Wanderphilosoph. *Prager Presse*, (304), 6. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:cafedb44-199c-4359-baa2-e7cd0be059af?page=uuid:15559049-dbf8-11e6-9f7f-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1928, November 9). Hryhorij Skovoroda. *Prager Presse*, (312), 7. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:a5b78db5-f033-40ac-9fd2-c5456700eda2?page=uuid:3d5d5ea2-dc8c-11e6-991f-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1929a, November 13). Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin. Band II. Berlin und Leipzig 1929. *Prager Presse*, (308), 6. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:d67f218b-86b0-426e-a03b-df4a7973fd5a?page=uuid:2a694310-15fd-11e7-a122-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1929b, December 28). Germanoslavica. *Prager Presse*, (351), 6. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:d6ed1f6c-efde-4730-b1a5-37499c96deb8?page=uuid:306c753b-dc74-11e6-bb8b-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1930, January 28). Ein Doppelgänger Skovorodas. *Prager Presse*, (21), 8. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:a19e33d9-527c-4741-9266-a99b5192a9f4?page=uuid:0ba139c0-15ec-11e7-a64f-005056ba013a>

- Hnatyshak, M. (1931, Mai 29). Die Philosophie in der Ukraine. *Prager Presse*, (147), 8. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:bbd96cf6-926d-4ac5-bad7-6ba8ae7f3f4c?page=uuid:21e9327d-15ee-11e7-a3a7-005056ba013a>
- Hnatyshak, M. (1934, September 1). Die Philosophie H. S. Skovorodas. *Prager Presse*, (238), 6. <https://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:aaa9878e-6659-44a6-8bd7-f635662b8b9f?page=uuid:04582b00-6a91-11e9-9aa6-001b63bd97ba>
- Hodovany, St. (1931, January 17). Translations of philosophical works into Ukrainian. [In Ukrainian]. *Dilo*, (11), 5. <https://libraria.ua/issues/192?StartDate=1931-01-17>
<https://diasporiana.org.ua/periodika/abhandlungen-des-ukrainischen-wissenschaftlichen-institutes-in-berlin-1929-b-2/>
- Kant, I. (1930). *A prolegomena to every future metaphysics that could act as a science*. (I. Mirchuk, Ed. of trans.). [In Ukrainian]. Lviv: Nedilja.
- Kant, I. (2004). *Prolegomena to every future metaphysics that will be able to act as a science*. (Ivan Mirchuk, Ed. of trans., M. Shafoval, Ed.). [In Ukrainian]. Munich: UFU. <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/kant-i-prolegomeny-do-kozhnoyi-majbutnoyi-metafizyky-yaka-zmozhe-vystupaty-yak-nauka/>
- Kovalivskyi, A. (1929). New information about Daniil Maingard, G. Skovoroda's double in Lausanne, and his family. [In Ukrainian]. *Ukraina*, 36, 38-39.
- Mirchuk, I. (1926). H. S. Skovoroda. Notes on the history of Ukrainian culture. [In Ukrainian]. In *Proceedings of the Ukrainian Historical and Philological Society in Prague* (T. I, pp. 21-37). Prague: UIFT. <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/12070-pratsi-ukrayinskogo-istorichno-filologichnogo-tovaristva-v-prazi-t-1/>
- Mirchuk, J. (1929). Tolstoy und Skovoroda, zwei nationale Typen. *Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes*, 2, 24-51 <https://diasporiana.org.ua/periodika/abhandlungen-des-ukrainischen-wissenschaftlichen-institutes-in-berlin-1929-b-2/>
<https://doi.org/10.1515/9783112676745-002>
- Mirchuk, I. (1931, January 24). Kant's "Prolegomena" in Ukrainian. [In Ukrainian]. *Dilo*, (16), 5. <https://libraria.ua/issues/192?StartDate=1931-01-24>
- Oljančyn, D. (1928). *Hryhorij Skovoroda, 1722-1794. Der ukrainische Philosoph des XVIII. Jahrh. und seine geistig-kulturelle Umwelt*. Berlin: Ost-Europa-verlag.
- Potebnia, A. A. (1914). Draft notes on L. N. Tolstoy and Dostoevsky. [In Russian]. *Voprosy teorii i psichologii tvorchestva*, 5, 263-292.
- Rudnytskyi, M. (1931a, June 13). Ukrainian translation of Kant. [In Ukrainian]. *Dilo*, (129), 3. <https://libraria.ua/issues/192?StartDate=1931-06-13>
- Rudnytskyi, M. (1931b, June 14). Ukrainian translation of Kant. [In Ukrainian]. *Dilo*, (130), 3-4. <https://libraria.ua/issues/192?StartDate=1931-06-14>
- UFU. (1931). The program of lectures in the academic year 1930-1931. [In Ukrainian]. In *Ukrainian Free University in Prague, in the years 1926-1931* (pp. 119-129). Prague: UFU. <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/ukrayinskyj-vilnyj-universytet-v-prazi-v-rokah-1926-1931/>
- UFU. (1942a). The program of lectures at UVU in the winter semester of 1931-32. [In Ukrainian]. In *Scientific collection of the Ukrainian Free University in Prague* (Volume III, pp. 14-18). Prague: UFU. <https://diasporiana.org.ua/periodika/5649-naukoviy-zbirnik-ukrayinskogo-vilnogo-universitetu-v-prazi-1942-t-3/>
- UFU. (1942b). Program of lectures in the summer semester of 1932. [In Ukrainian]. In *Scientific collection of the Ukrainian Free University in Prague* (Volume III, pp. 18-21). Prague: UFU. <https://diasporiana.org.ua/periodika/5649-naukoviy-zbirnik-ukrayinskogo-vilnogo-universitetu-v-prazi-1942-t-3/>

Received 14.12.2023

Volodymyr Pylypovych

First comments on the Ukrainian translation of Kant's "Prolegomena" edited by Ivan Mirčuk

The verbatim text of the first printed responses to the appearance of the Ukrainian translation of Kant's "Prolegomena" edited by Ivan Mirčuk is given. Biographical data of some members of the team that worked on this translation is also provided.

Володимир Пилипович

Перші відгуки на український переклад Кантових «Пролегомен» за редакцією Івана Мірчука

Наведено дослівний текст перших друкованих відгуків на появу українського перекладу Кантових «Пролегомен» під редакцією Івана Мірчука. Також подаються біографічні дані деяких членів групи, що працювала над цим перекладом.

Volodymyr Pylypovych, honorary doctor of the Ukrainian Catholic University (Lviv), long-term editor and employee in the South-Eastern Scientific Institute (Przemyśl) and the yearbook of the "Przemyśl Archeparchyal Information" (Przemyśl-Warsaw Archdiocese of the UGCC, Poland).

Володимир Пилипович, почесний доктор УКУ, багаторічний редактор і співробітник Південно-Східного Наукового Інституту в Перемишлі та щорічника "Перемиські архиєпархіяльні відомості" Перемишльсько-Варшавської Архиєпархії УГКЦ в Польщі¹⁷.

e-mail: volod.pylyp@gmail.com

¹⁷ Поки йшла робота над публікацією допису В. Пилиповича, на сайті Archivum Sententiarum було викладено оцифровану версію [Кант 1930], тож тепер вона є доступною для дослідників: <https://ars.vntu.edu.ua/index.php/ars/catalog/book/45> (прим. ред.).